

організовувати свою діяльність на віддалену часову перспективу. Цілісне, об'єктивне сприймання й осмислення власного життєвого шляху, зокрема, адекватне ставлення до майбутнього вважається одним з найважливіших критеріїв розвитку особистості, її соціальної й психологічної зрілості. Проте неможливо розглядати людину у відриві від її минулого досвіду. Життєва перспектива будується особистістю на підставі власної картини світу. Яка, в свою чергу складається на протязі всього життя людини через її життєвий досвід. Та людина, яка усвідомлює своє життя як єдність минулого, сьогодення і майбутнього, займає активну позицію при створенні свого майбутнього, думає про нього, закладає його в сьогоденні. Рушійною силою розвитку життєвого досвіду – є взаємодія майбутнього та минулого у кожен момент сьогодення. Минуле орієнтоване на майбутнє та абсолютно підкорено йому. Майбутнє на минуле – відносно, як на засіб (Лактіонов О.М., 2010). Це дає підстави врахувати той факт, що вплив минулого людини та сучасних умов існування на її майбутнє має багатоаспектний, багатовимірний і багатоваріантний характер.

При дослідженні впливу життєвого досвіду особистості на формування нею власної перспективи нами була створена наступна модель структурно-динамічної організації досвіду: 1) психологічний компонент – пам'ять, який здійснює функцію накопичення і систематизації інформації, розподіленої в біографічному часу; 2) особистісний компонент, який в свою чергу поділяється на діяльнісний або подієвий, емоційний і смисловий. Діяльнісний чи подієвий компонент особистісного досвіду, змістом якого є опис способу дій, може формуватися як позитивному так і в негативному ключі, тобто може вказувати на те, що треба робити, чи на те, чого робити не слід. Емоційний чи чуттєвий компонент формується як результат емоційно-ціннісної оцінки досвіду особистості, представляє собою почуття та емоційні переживання людини. Смисловий компонент містить психосемантичні конструкції особистості.

За одиницю аналізу життєвого досвіду ми приймаємо цілісний патерн, що виникає в ситуації вирішення завдань (життєве завдання), а ситуації чи події в житті людини виконують функцію ілюстрації цього досвіду. Психологічний компонент життєвого досвіду був предметом дослідження багатьох науковців, до того ж, як було зазначено, усвідомлення чи відображення у свідомості особистості не є обов'язковою умовою впливу життєвого досвіду на перспективи особистості, тому в нашому дослідженні є необхідність розгляду особистісного компонента досвіду, який здійснює безпосередній вплив на формування уявлень про майбутнє.

Особистісний компонент досвіду забезпечує функцію інтеграції даного конструкту та представленість його в життєвих перспективах особистості. Так діяльнісний компонент досвіду у побудові перспективи виконує функцію формування та закріплення моделей поведінки особистості. Емоційний – виконує функцію формування емоційної готовності людини до тих чи інших подій в її майбутньому. Ціннісний – виконує функцію формування ціннісної структури особистості. Розвиток та трансформація цих компонентів є механізмом за допомогою якого в людини з'являється можливість перебудови свого майбутнього та виходу за рамки детермінації зовнішнім світом. Розуміння механізмів формування життєвої перспективи людини дає змогу звернути головну увагу на її здатність бути особистістю, на те, що вона сама є творцем власної біографії. Подальша перспектива дослідження полягає в емпіричній перевірці запропонованої моделі.

С.А. Прахова

Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, м. Київ

ПСИХОЛОГІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ ФРУСТРАЦІЙНИХ СТАНІВ

Фрустрація є складним феноменом, який має неоднозначну трактовку з точки зору різних психологічних підходів, а також факторів, які безпосередньо впливають на виникнення, характер та хід протікання фрустраційних станів. Сучасні дослідники

виокремлюють доволі широке різноманіття чинників, які потенційно можуть викликати фрустрацію. Пріоритетними серед них ми вважаємо три наступні групи: біологічні чинники, ресурси адаптаційного потенціалу (нервово-психічна стійкість, соціальна адаптація, рівень міжособистісних відносин) та психологічні фактори (індивідуальні риси особистості, рівень тривожності, наявність акцентуацій характеру, параметри самооцінки, рівень суб'єктивного контролю тощо). В рамках нашого дослідження особливий інтерес викликає розгляд існуючих наукових підходів до проблеми фрустрації з точки зору її детермінації саме психологічними чинниками. У зазначеному напрямку працюють такі сучасні науковці, як І. Булах та Л. Бушанська, О. Істратова та М. Картаверно, Є. Кузьміна, Н. Божок, О. Божок, М. Вовк та ін. Однак, робота по створенню єдиної класифікації детермінантів фрустраційних станів ще далека від свого завершення і на сьогоднішній день залишається актуальним напрямком досліджень як в Україні так і за її межами.

Наявним бачиться прямий зв'язок між фрустрацією та рівнем особистісної тривожності. Це питання знайшло висвітлення в дослідженнях таких сучасних психологів, як О. Кузнєцова, А. Філімонова, О. Фролова, А. Шамне та ін. Більшість авторів розглядає цей зв'язок не одноосібно, а саме як конгломерат взаємообумовлюючих факторів. У нашому дослідженні тривожність визнається однією з детермінант, що впливають на відповідну фрустраційну реакцію, яка певним чином опосередковує появу станів фрустрації (що мають різну силу та тривалість), часте повторення яких, в свою чергу, веде до поглиблення негативної полярності тих особистісних якостей (зокрема тривожності), що лежали в основі первинної реакції на фрустраційну ситуацію. Тобто, представлені психічні явища (тривожність і фрустрація) є взаємообумовленими між собою: рівень тривожності впливає на фрустрацію, а фрустрація впливає на рівень тривожності (як правило в негативному ракурсі).

Не менш суттєвим визнається існування зв'язку фрустрації та акцентуацій характеру. На сучасному етапі дану проблему вивчають такі дослідники як С. Морозюк, О. Запужляк, Н. Панасенко, І. Бушай та ін. На емпіричному рівні дане питання ефективно розробляється українською дослідницею Л. Кузнєцовою. Результати її емпіричних досліджень доводять, що у підлітків з вираженими акцентуаціями характеру (різних типів) спостерігаються деструктивні ефекти фрустрації, низька фрустраційна толерантність та брак навичок конструктивного виходу з проблемної ситуації.

Реакції учнів на фрустраційні ситуації обумовлюються і рядом індивідуальних особистісних рис, які можуть мати виражену полярність, ступінь розвинутості яких – сильна чи слабка – і впливає на відповідну фрустраційну реакцію індивіда. У цьому контексті особливо важливим бачиться зв'язок фрустрації з відповідним рівнем самооцінки особистості. Останнім часом ця позиція знаходить експериментальне підтвердження у роботах ряду дослідників. Зокрема, В. Григорян та А. Степанян доводять, що серед осіб з адекватною самооцінкою респондентів з середнім рівнем фрустрованості більше, ніж серед осіб з завищеною самооцінкою. Н. Божок розглядає цю проблему в контексті дослідження фрустраційної толерантності і вказує на те, що в основі низької фрустраційної толерантності лежить саме занижена самооцінка, яка виступає інтенсифікуючим фактором розвитку позитивних сторін особистості.

Принципово важливим при формуванні реакції на проблемну ситуацію є ступінь показника соціально-психологічної адаптації, яка при наявності занадто низького рівня є фактором дисбалансу контролю рівня внутрішньої напруги та хвилювання, що в свою чергу може мати наслідком появу різних дестабілізаційних станів, у тому числі і фрустраційних.

Окрім адаптаційних механізмів існує прямий зв'язок між фрустрацією і рівнем суб'єктивного контролю, який фактично є показником напрямку реакції на фрустраційну ситуацію і проявляється у схильності людини брати на себе відповідальність за певні події (внутрішній локус контролю), або ж навпаки – шукати винуватців серед інших

(зовнішній локус контролю). Серед сучасних дослідників (С. Биков, А. Реан, Т. Дубовицька, А. Ербегєєва, О. Істратова та М. Картавенко, С. Яковлева та ін.) ця тема розкривається переважно в ракурсі вивчення впливу локус-контролю на особистість у різних умовах життя.

Параметр інтернальності-екстернальності, що ґрунтується на уявленні про можливість різної локалізації механізмів самоконтролю лежить в основі твердження, що особистості з різним локусом контролю будуть по-різному реагувати на фрустраційні ситуації. На емпіричному рівні такі висновки були підтверджені у дослідженнях О. Істратової та М. Картавенко. У цілому, співвідношення між двома полюсами локусу контролю відображає ступінь невизначеності конкретної ситуації, при цьому, чим вище невизначеність – тим сильнішою є ступінь емоційної напруги, що не може не вплинути на подолання фрустраційного порогу.

Отже, феномен фрустрації можна вважати складним структурно-системним утворенням, який має циклічний характер, що полягає у багаторівневому і складному процесі переходу від фрустрованості до стану фрустрації провідну роль в якому відіграє складне поєднання внутрішньособистісних когнітивно-інформаційних, емоційно-вольових та мотивоційно-поведінкових процесів. Аналіз наукових підходів до проблеми детермінації фрустраційних станів показав наявність тенденції до посилення різноплановості дослідження зазначеної проблеми. Однак наявним є відсутність комплексного підходу до визначення чинників, що впливають на фрустрацію з точки зору її детермінації саме внутрішніми психологічними факторами.

М.В. Саврасов

ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м. Слов'янськ

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Державні національні освітні програми та стандарти вищої освіти передбачають модернізацію системи освіти і визначають стратегічні напрямки її подальшого розвитку з метою забезпечення постійного інтелектуального та духовного самовдосконалення особистості, формування її інтелектуального та культурного потенціалу як вищих цінностей нації. Трансформація освіти спрямована на формування і розвиток творчої людини, здатної до самореалізації, спроможної до створення національних та світових зразків культури.

Аналіз доступних нам робіт, спрямованих на вивчення окресленої сфери психічного життя людини, та погляд на підняті у них проблеми з позиції теорії здібностей людини та основних вітчизняних та зарубіжних теорій особистості дає змогу виокремити певний клас психічних явищ – здібностей особистості до творчості, або креативності особистості, оскільки саме ця дефініція найбільш повно відповідає загальноприйнятій феноменології та методології сучасної вітчизняної психологічної науки.

Саме використання сучасних психологічних концепцій креативності особистості, дає змогу дивитися на креативність з позицій системності та генезису, як того вимагають основні принципи психологічної науки. Адже креативність є саме тим явищем, яке по-перше відрізняє одну людини від іншої, по-друге має пряме відношення до успішності творчої діяльності, по-третє може пояснити швидкість та легкість творчих звершень людини. У системі сучасних вітчизняних психологічних уявлень креативність розуміється переважно як незвідна до інтелекту функція цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості.

Психологічні особливості та механізми креативності сучасного студентства, закономірності її прояву розглядаються у численних роботах вітчизняних та закордонних дослідників, водночас суттєво бракує цілісного, системного та ґрунтового погляду на